

Ліана Бурчак,
Станіслав Бурчак

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ШКОЛЯРІВ

У даній публікації представлено результати дослідження структурних компонентів пізнавальних інтересів школярів та основні джерела, на основі яких вище вказані інтереси виникають. З'ясовано, що пізнавальний інтерес виникає на основі двох джерел: зміст навчального матеріалу і сам процес навчання та роль вчителя у ньому. Адже оволодіння знаннями, тобто змістом навчального матеріалу, повинно само по собі викликати інтерес учня. Компоненти пізнавального інтересу (творче мислення, самооцінка, допитливість, ініціативність, організованість, увага, критичне ставлення до себе, емоційний інтерес, ерудиція) складають основу пізнавального інтересу.

Ключові слова: *структурні компоненти, пізнавальні інтереси школярів, джерела виникнення пізнавальних інтересів, аналіз психолого-педагогічної літератури.*

У Національній доктрині розвитку освіти відзначається, що одним із пріоритетних напрямів реформування освіти є підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку. Система професійної підготовки майбутніх учителів передбачає, насамперед, методичну підготовку, спрямовану, зокрема, на формування їх готовності до професійної діяльності. У реалізації ідеї інтеграції навчального і виховного елементів шкільної діяльності, розробці її технологій особливе місце відводиться феномену пізнавального інтересу. Важливість його обумовлена інваріантним характером даної якості для інтеграції педагогічних зусиль по формуванню цілісної особи. Тому, як ніколи сучасно, в програмі дій вчителя звучить проблема розвитку пізнавального інтересу учнів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що поняття інтересу вченими трактується по-різному. Інтерес виступає як вибіркова спрямованість людини, його уваги (Т. Рибо, М. Ф. Добринін), його думок (С. Л. Рубінштейн), як прояв емоційної активності (Е. К. Стронг, С. Л. Рубінштейн), як своєрідний сплав емоційно-вольових та інтелектуальних процесів, що підвищує активність свідомості та діяльності людини (Л. А. Гордон), як структура, що складається з домінуючих потреб (Ш. Бюлер), як емоційно-пізнавальне ставлення людини до світу (Н. Г. Морозова) та ін. [10, с. 5].

Отже, інтерес і пізнання тісно пов'язані між собою, і якщо пізнання в

певній мірі можливе без інтересу, то інтерес виникає, активізується, розвивається і зникає при умові здатності людини до пізнання і внаслідок його.

Проблема пізнавального інтересу завжди привертала до себе увагу дослідників. Значне місце займає проблема навчання із зацікавленістю у видатних педагогів минулого (І. Гербарта, А. Дістервега, Я. А. Коменського, Дж. Локка, І. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинського, Л. Н. Толстого та ін.). Сучасні підходи учених-педагогів до даної проблеми представлені в працях Л. І. Божович, В. Г. Бондаревського, М. К. Єнісеєва, А. Г. Ковальова, Н. Г. Морозової, Г. І. Щукіної та ін. Різні аспекти розвитку пізнавальних інтересів в молодшому шкільному віці вивчаються в дисертаційних дослідженнях А. К. Абдуллаєва, А. С. Бахаревої, Н. І. Виноградової, Ф. Н. Гусейнової, Т. Є. Демідової, Л. С. Дягильової, Р. А. Жданової, Є. Г. Кайдаш, Є. Н. Киричук, М. Ф. Морозової, М. П. Осипової, Н. А. Погорелової, А. В. Скрипченко, Л. Ф. Тихомирової, М. Б. Шеломенцевої, І. В. Щекотіхіної та інших. Однак, незважаючи на чисельні дослідження вчених, подальшого вивчення потребує структура пізнавального інтересу.

Мета даної статті – дослідити структуру пізнавального інтересу школяра та з'ясувати основні можливості педагогічного впливу на визначені компоненти з метою їх розвитку.

Пізнавальний інтерес виникає на основі двох джерел: зміст навчального матеріалу і сам процес навчання та роль вчителя у ньому. Адже оволодіння знаннями, тобто змістом навчального матеріалу, повинно само по собі викликати інтерес учня. Основна роль вчителя у процесі розвитку пізнавальних інтересів учня – організація навчального процесу, підбір необхідних методів, прийомів, форм, які забезпечать підвищення цікавості предметом, виховання в учнів позитивних якостей особистості.

Для більш детального вивчення пізнавального інтересу, цілком логічно визначити його структурно-компонентний склад, який в подальшому допоможе нам створити технологію підготовки майбутнього вчителя до розвитку пізнавальних інтересів учнів.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами встановлено, що існують як різні трактування пізнавального інтересу, так і різні бачення його структури. Так, І. А. Зязюн [7, с. 219] в структурі пізнавального інтересу виділяє такі психічні процеси та функції: сприйняття, увагу, пам'ять, мислення, волю та ін. П. І. Підкасистий стверджує, що предметом пізнавальної діяльності учня в процесі навчання є дії, що він виконує для досягнення пізнавального результату, до якого спонукає той чи інший мотив. Найважливішими якостями цієї діяльності, на думку автора, є самостійність, виражена в самооцінці, самокритичності та критичності, пізнавальна активність, яка проявляється в інтересах, намірах та потребах; ерудиція; готовність до подолання труднощів, пов'язаних із посидючістю та волею; оперативність, яка передбачає правильне розуміння задач, що поставлені перед учнем, творче мислення, вибір потрібної дії та темпу їх розв'язання. Автор також тісно пов'язує пізнавальну

активність дитини з розвитком її творчої діяльності [8, с. 159].

Щукіна Г. І. встановила, що пізнавальний інтерес являє собою сплав найважливіших для розвитку особистості психічних процесів. В інтелектуальній діяльності, що протікає під впливом пізнавального інтересу, прослідковується: активний пошук; організованість, здогадування; дослідницький підхід; готовність до розв'язування задач. Емоційні прояви, що вплелись в пізнавальний інтерес: здивування; очікування нового; відчуття інтелектуальної радості; відчуття успіху.

Важливою особливістю пізнавального інтересу є те, що його центр – пізнавальна задача, яка вимагає від людини активної пошукової або творчої діяльності. Відомо, що вчити легше та приємніше учня активного, кмітливого. Допитливість, активність, готовність до пізнавальної діяльності, «жага до знань» – все це прояви пізнавальної направленості особистості, в основі якої покладено пізнавальний інтерес, який спонукає до активного відношення до світу та до процесу його пізнання [10, с. 12, 48–49].

М. П. Осипова зі складових пізнавального інтересу називає такі: а) відношення до навчання (в чому суть, регулярність, якість підготовки домашніх завдань); б) якість знань; в) характерні особливості навчальної діяльності (розумова активність, творче мислення, ініціативність, сконцентрованість, увага, волеві прояви, ступінь зовнішньої активності); г) відношення до позанавчальної діяльності (захоплення, системність, направленість) [1, с. 5].

А. М. Соловйов [1, с. 80] виділяє такі компоненти, як увага, уява, створення проблемних ситуацій; розвиток самостійності, вмінь аналізувати, порівнювати, будувати зв'язки з іншими об'єктами та ін.

О. І. Киричук розглядає інтерес як вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення особи до предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до певних видів діяльності, які мають важливе значення для людини. Інтерес має складну психологічну структуру, чим і зумовлюється сила його впливу на розвиток особистості людини. В цьому складному ставленні людини до предметного світу тісно взаємодіють емоційні, інтелектуальні й волеві компоненти. Це і є основою значного спонукального впливу інтересу на розвиток різних психічних процесів (пам'яті, уяви, уваги та ін.). Формування навчальних інтересів учнів, як вважає автор, має надзвичайно важливе значення для ефективного оволодіння ними знаннями, сприяє виробленню у них самостійності мислення, активності й ініціативи [4, с. 11].

Визначаючи компонентний склад пізнавального інтересу, В. І. Лозова та Г. В. Троцько вказують, що успішність навчання визначає не сам факт наявності тих чи інших мотивів, а їхній особистий сенс для учителя; самостійність виникнення і виявлення, рівень свідомості, стійкості. Наслідки процесу навчання дослідники вбачають: у здатності школярів до самостійного користування надбаними знаннями та здобувати нові; в усвідомленні способів своїх дій, виборі оптимальних; у критичності

мислення; у самооцінці; у спрямованості особистості до самоосвіти, саморозвитку; в організованості, позитивній мотивації навчальної діяльності; у сформованості не лише інтелектуальних, а й комунікативних умінь, розвитку почуттів, якостей особистості [5, с. 166, 184–185].

П. П. Блонський [2, с. 214] складовими пізнавального інтересу бачить самоконтроль, дисциплінованість, організованість, ініціативність, спостережливість.

Л. І. Божович виділяє логічне мислення, інтелектуальні здібності, наполегливість, бажання в придбанні нових знань, вміння вибрати задачі та розв'язувати їх, вміння критично відноситись до отриманих результатів [3, с. 226]; О. Я. Савченко та Т. І. Шамова – цікавість, допитливість, ерудицію, організованість, прагнення пізнати нове, прагнення до розумових дій, прагнення до подолання пізнавальних труднощів, інтелектуальні вміння [9, с. 40–45].

О. М. Пехота такими складовими вважає формування в учнів мотивів навчання, позитивного ставлення до нього; оволодіння новою інформацією, що являє собою пізнавальну діяльність школярів, спрямовану на опанування нових знань та способів навчальних дій; відтворення учнями засвоєного матеріалу; формування вмінь та навичок у стандартних і нових умовах; узагальнення знань, умінь та навичок школярів; продуктивна пізнавальна діяльність учнів для формування знань, умінь та навичок на творчому рівні [6, с. 100, 120–121].

Однак, попри різноманітність підходів щодо компонентного складу пізнавального інтересу, виділимо ті компоненти, що домінують у дослідженнях учених (табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти пізнавального інтересу

№ п/п	Компоненти пізнавального інтересу	Автори										Разом	
		Зязюн І. А.	Щукина Г. І.	Підкасистий П. І.	Осипова М. П.	Соловйов А. М.	Киричук О. І.	Лозова В. І.	Блонский П. П.	Божович Л. І.	Савченко О. Я, Шамова Т. І.		Пехота О. М.
1.	Творче мислення	+	-	+	+	-	+	-	-	+	-	+	6
2.	Самооцінка	-	-	+	-	+	+	+	+	+	-	-	6
3.	Допитливість	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	5
4.	Ініціативність	-	-	-	+	-	+	-	+	-	-	+	4
5.	Організованість	-	+	-	-	-	-	+	+	-	+	-	4
6.	Увага	+	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	4
7.	Критичне ставлення до себе	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	-	5
8.	Емоційний інтерес	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	+	3
9.	Ерудиція	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+	3

Компоненти пізнавального інтересу, відображені в табл. 1, набувають значущості і в рамках нашого дослідження. Для школяра творче мислення, самооцінка, допитливість, ініціативність, організованість, увага, критичне ставлення до себе, емоційний інтерес, ерудиція складають основу пізнавального інтересу, оскільки сприяють позитивному ставленню особистості до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, набуття нових знань, поглиблення тих, що є, самовираження особистості школяра у певній галузі.

Отже, пізнавальний інтерес, як сукупність виявлених психолого-педагогічних характеристик, забезпечує активну діяльність суб'єкта, схильність до самоаналізу помилок, прагнення брати участь в обговоренні окремих питань.

Наступним етапом нашого дослідження планується розробка технологій розвитку пізнавальних інтересів школярів та ознайомлення майбутніх фахівців з ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активизация познавательной деятельности младших школьников : Кн. для учителя / [Осипова М. П., Медведовская В. Н., Кушнерук Е. Н. и др.] ; под ред. М. П. Осиповой, Н. И. Качановской. – Мн. : Нар. асвета, 1987. – 111 с.
2. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения / П. П. Блонский, – М. : Педагогіка, 1979. – 304 с.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте (психологическое исследование) / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
4. Киричук О. І. Виховання в учнів інтересу до навчання / О. І. Киричук. – К. : Знання, 1986. – 48 с. – (Процес навчання).
5. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. пос. [для студ. пед. навч. закл.] / В. І. Лозова, Г. В. Троцко. – Харків : ОВС, 2002. – 338 с.
6. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота А. З. Кіктенко, О. М. Любарська ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
7. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений / [И. А. Зязюн, И. Ф. Кривонос, Н. Н. Тарасевич и др.] ; под ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – 302 с.
8. Педагогика : учебное пособие [для студ. пед. вузов и пед. колледжей] ; под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
9. Савченко О. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів / О. Я. Савченко. – К. : Рад. школа, 1982. – 225 с.
10. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г. И. Щукина. – М. : Педагогика, 1971. – 216 с.